

Umělec léčí duši společnosti

Emile, tvá akademická kariéra vedla mnoha obory: matematikou, lingvistikou, historií, religionistikou, paleontologií. Ve své Angelologii dějin jsi je všechny spojil. Kdo vlastně jsi a co děláš?

Navenek řeším konkrétní vědecké otázky. Ale každý skutečně tvořivý badatel je vnitřně veden nějakou intuicí, která se zpravidla objeví již v dětství, a vede jeho zájem a pozornost k jistým otázkám. Mou životní intuicí je hledání syntézy, integrální moudrosti, Sofie. Je to mystická víra, že věci jsou proniknuty a sjednoceny společným smyslem, utvářeny velkými, moudrými zákony. Věřilo se tomu po tisíciletí a je to přirozenější i z hlediska duševního zdraví.

S předním slovenským chronobiologem, profesorem Miroslavem Mikuleckým,

zkoumáte kulturní rytmy. Před několika lety jste na Karlově univerzitě převzali cenu za nejlepší práci v oblasti etologie (chování) člověka. Čím se zabýváte?

Objevili jsme rytmus romantismů, cosi jako periodickou světovou pubertu. Poslední vlna romantismu tady byla kolem roku 1800. Ale tyto vlny mají tendenci vracet se každých 500 let již od nejstarších dob a v různých zemích. Jsou to věky slavných milenců, básníků, hudebních skladatelů, krajinomalířů, mystiků, heretiků a revolucionářů, ale i chemiků nebo královen na trůnech. Celá epocha má znaky pubertální psychiky. Vyslovili jsme domněnku, že se zde periodicky zvyšuje hladina pohlavních hormonů, což se odrazí na mírně odlišných proporcích koster z těch období, a to se i potvrdilo. Naši předkové tento rytmus znali, jen

se na něj zapomnělo. Říkalo se, že bohyně lásky Inanna, Hathor, Afrodita nebo archanděl soucitu Anael se periodicky ujímají vlády a v těchto obdobích inspirují svět.

Znamená to, že andělé nejsou, protože tyto romantické epochy jsou způsobeny hormony?

Ne, to nevíme. Možná nějaké kosmické záření ovlivňuje neuroendokrinní systém člověka, hormony způsobí zamilovanost a psaní básní. Ale možná je to opačně: anděl lásky inspiruje lidi a zamilovanost způsobuje syntézu hormonů. Z mého výzkumu je nicméně jasné, že stará nauka o andělech, kteří se střídají jako duchové času, mluví o zcela reálných duchovních vlnách v duši světa, a tím i o vlnách kultury.

Tvrdíš, že umělec zachytí inspiraci ducha doby jako první, je to tak?

Ano, to je důležitý poznatek. Nová duchovní vlna se vynořuje z tajemných hlubin podvědomé vůle a citění, kde ji prorokové a umělci vytuší nejdříve. Trvá několik desetiletí, než se stane politickou praxí a vykrystalizuje do racionálních teorií filosofie a vědy. Třeba Kalvín a další kazatelé nejdříve uvěřili absolutní predestinaci v náboženském kontextu a o něco později Galileo založil deterministickou fyziku. Rozmachu psychologických škol v čase Freuda předcházela rozkvět psychologického románu, kde už byla mnohá témata naznačena s předstihem padesát let. Renesanční umělci se začali zajímat o hloubku prostoru a následovaly objevy neznámých dálek, ji-

ných světadílů. Realističtí malíři se na plátnech zabývali detailním smyslovým vnímáním – a vypukla přírodovědecká revoluce založená na empirickém pozorování. Kolem 1560 se začalo nosit okružní a šaty se skládaly ze samých kruhů a koulí, a krátce poté vyvrcholily objevy v astronomii, která studuje kroužení a sféry na nebi. Kolem 1700 se do módy dostaly rytmické, rostlinné motivy na kabátcích, a pak se proslavil otec botaniky Linné. Když Fraunhofer vynalezl spektroskop (1814) a fyzika objevovala podstatu barev, romantičtí malíři byli právě nadšení užíváním sytých barevných tónů. Na prahu 20. století zase expresionismus a futurismus vnesli do umění ohnivě motivy, dynamickou diagonálu, barvy křičely, tvary se agresivně deformovaly, volila se surová a bolestná témata. Byl to předvečer světových válek.

Umění se dnes chápe jako samoúčelné, jako by společnost mohla fungovat stejně dobře i bez něj. Ty ale připisuješ umění mnohem větší, celospolečenskou roli.

Řada nedávných výzkumů – mezi nimi i švýcarského psychiatra Luca Ciompiho – se týkala provázanosti myšlení a citění. Obsahy našeho myšlení a mezilidská komunikace závisejí mnohem více, než se doposud připouštělo, od afektivního podbarvení, vln atmosféry. Základní emoční ladění, nálada, rozhoduje již o tom, co vnímáme, co si zapamatujeme a co zapomeneme, z jakých elementů skládáme svůj obraz světa. Myšlení se soustřeďuje na detail, ale citění vše integruje do celostních vzorů. V pozadí zaběhnutých myšlenkových vzorců jsou zapomenuté afekty. Jednotliví lidé, ale i celé epochy si pak utvářejí světónázor sice logicky a z faktů, ale každý jinak, neboť jsou podbarveny, vedeny a uspořádány rozdílnými intuicemi.

V případě kulturních epoch se tyto podvědomé předpoklady nazývají paradigmatem, soustavou pravdy neboli *epistémé*.

Co z toho pro nás vyplývá? Znamená to, že nejen umělecká, ale i filosofická a vědecká pravda jsou jen subjektivní a relativní?

Mnozí myslitelé tu zůstali stát v půli cesty a skončili u relativismu. Já navrhuji něco jiného. Když myšlení nelze zcela oddělit od citění a citění zkresluje myšlení svými osobními sklony – pak očistíme náš citový život a myšlení se stane objektivní. Vyvozuji z toho mravní úlohu.

Racionální věda a společensko-politické teorie hledají na vědomé rovině logická řešení problémů. Jenže možná řešení bývají vymezena již samotným problémovým prostorem, pojmy a jazykem, v němž myslíme. Ty vyvěrají z iracionálních hlubin polo-vědomého citění a hodnot, kam jsou vědci dveře zavřeny, ale umělec se tam pohybuje jako ve svém živlu.

A jakou úlohu v tom může sehrát umělec?

Velikou. Umělci to ukládá odpovědnost a umění to dává sebepřesahující úlohu, čímž mu vrací ztracený smysl a důstojnost. Umění je druh jasnocitu, který vynáší na povrch něco z hlubších, neviditelných rozměrů bytosti člověka a kosmu; něco, co tušíme jako skrytou pravdu, ale jen umělec tomu dokáže dát konkrétní formu. On nahlíží do jemných světů, v nichž se tkají a proudí hybné síly našich dějin a osobních osudů. Jako porodní bába může pomoci na svět z hlubin se de-roucím impulsům, které se mění na kolektivní neurozy a destruktivní hnutí, pokud nejsou konstruktivně zpracovány. Umělec tvoří most k onomu světu, ke světu mrtvých a nenarozených; nahlíží do sféry snů, z níž přichází budoucnost.

Ale ne každý umělec je inspirován, nebo ano?

Skutečné umění je inspirováno; nikdy není jen výsledkem titěrné práce a rozumového plánování, nýbrž je jakoby vliho zvenčí do duše tvůrce, jenž vkročil do transpersonální dimenze. Na což svou duši musel předem zkypřit úsilím. Ale důsledkem mé práce na téma angelologie a dalších výzkumů je zjištění, že podprahově je psychika nás všech ovlivňována vnuknutími bytostí, které se kdysi nazývaly anděly a bohy. Otázka už nezní, *zda* jsme inspirováni, ale *kým*, a *zda* jsme si toho vědomi. Zda jsou to andělé nebo ďáblové. Právě v důsledku zanedbávání náboženské a umělecké dimenze v poslední době se tento rozměr zkušenosti ocitl v šeré zóně mimo lidskou pozornost a strhl se tam rej ďáblů. Pozitivismus vědy nám sugeroval, že reálná je jen nejhrušší hmota. Umění nám teď musí pomoci uvědomit si i ono jemné předitivo snů jako reálné, kruté reálné, a vstoupit do něj cílevědomě a léčivě. Kdysi umění sloužilo náboženství, dnes slouží reklamě a komerci. Kdysi zušlechťovalo, dnes nás kazí. Z ušlechtilého, ctnostného citění vyrůstají pravdivé pojmy, jež spojují lidi. Z neřestí se rodí pavědy a mentální deformace, které lidi ženou proti sobě.

Ty bys možná souhlasil i s extrémními křesťany, že metalová hudba je inspirací Satana, že je to vlastně větev satanismu.

Papež svého času zakazoval i tango, ale život šel dál bez něj. Nezakazoval bych to ze zákona, ale představte si, že v hudbě jsou ukryty síly utvářející člověka. Řekněte, jaký člověk se zrodí z Vivaldiho „ročních období“? A jaký člověk vám vytane na mysli při stylu *techno*? To není člověk, ale stroj, hrůzostrašný kyborg. Učme se rozeznávat duchy, kteří ve všem sídlí jako tvořivé síly.

Platon kdysi řekl, že „*hudební styly se nikde nemění beze změny nejdůležitějších zákonů obce*“. Navrhoval zakázat frygickou tóninu, protože podněcuje smyslnost a rozvrací stát. Není to vtip. Vzpomeňte si jen, jak ve 20. století vtrhl do hudby buben. Bylo to stoleť světových válek. Odjakživa se bubnovalo do války. Plutarchos zase řekl, že „*člověk takto (od dětství) hudebně vzdělaný bude vzdálen každému nečestnému konání*“. Skutečně, existuje nepřímá úměra mezi hudebním vzděláním dětí a kriminalitou.

Dostojevskij říká, že „krása spasí svět“. Role spasitele by podle toho připadla nejspíše umělcům. Daří se jim ovlivňovat

společenské dění nebo ve své úloze selhávají?

Jde o to, že myšlení může zasáhnout vůli jen prostřednictvím citění. Správná myšlenka, která nedostala uměleckou formu a nepohnula nejdříve citěním lidí, se neuskutečňuje. Intelektuálové bez umělců nic nesvedou. Musíme si konečně jasně říct, že globální problémy světa nejsou otázkou rozumovou a technickou. Je to otázka hodnot, ke kterým věda nemá co říct. Jde v podstatě o náboženství, o příklon k jiným hodnotám. Jak toho chceme docílit, pokud nechceme lidstvo vrátit do dětského stadia poslušnosti vůči autoritám?

Z interakce sedmi miliard vypočítavých egoistů žádným rozumovým trikem nevznikne dobrá společnost. Technický pokrok dnes už rozšiřuje prostor jen pro další úpadek charakterů. Společnost vzniká, až když se rozhodují sloužit a obětovat kus sebe pro něco vyššího, než jsem já sám. Darováním se přichází štěstí; kdo se honí za štěstím pro sebe, vzdaluje se mu. Barneyho zpráva pro amerického prezidenta o globálním stavu světa na prahu 21. století skvěle vyjádřila, co nám skutečně schází: „*ne energie plynu, ropy, uhlí... ale duchovní a citové energie, aby těch bylo dost*“.

Tvé snahy lze shrnout i tak, že existuje neviditelná „nadpříroda“ a v ní zákony, jakási duchovní fyzika. A až je začneme poznávat a vnášet do života, přijde slovanská kultura.

Umění je subjektivní jen v tom smyslu, že jej subjekt prožívá zevnitř a nelze jej změřit vnějšími přístroji. Ale ne v tom smyslu, že by bylo svévolné. Každá barevná či tónová kombinace, každý tvar či rytmus mají svůj přesný význam. Existuje „umělecké poznání“, které je potřeba rozvíjet a vnášet do výchovy. Když mravně-esteticky zušlechťím jednu duši, která se může ocitnout i v rozhodujících společenských funkcích – nezúročí se můj vklad o pět nebo deset, ale o sto, tisíc a možná i deset tisíc procent. Existuje výnosnější „podnikání“? Často opakuji, že středovýchodní Evropa má jinou úlohu, než jen napodobovat západ. Máme vyvinout nový model soužití, vnést zcela nové, mravní síly do ekonomického systému – podobně, jak to učinil Baťa.

Umění ať rozvine svou moc zušlechťovat a pozvedat duše z jejich bídy. Vůlí sloužit překoná zahleděnost do sebe, jež jej strhla do dekadence, a získá nový smysl a vážnost.

PTALA SE YVETTA ELLEROVÁ

RNDr. EMIL PÁLEŠ, CSc. (*1966)

charakterizuje svou práci jako sofiologii, což je úsilí o syntézu tří oblastí poznání (o přírodě, člověku a Bohu), jakož i tří pramenů poznání (zjevení, rozumu a smyslové zkušenosti). Navazuje tím na cíl, který si kdysi vytyčili Jan Amos Komenský, Vladimir Solovjov nebo slovenští Štúrovci. Sedm let redigoval čtvrtletník Sophia, vede Školu angelologie, přednáší odborně i laikům. Přemostňuje vědu a náboženské tradice, hledá zlatá zrna pravdy ve staré moudrosti.